

Мар'яна ЛЕВИЦЬКА

ЯКИМ ПОБАЧАТЬ УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО ЧЕСЬКІ СТУДЕНТИ?

**Kšicová D. Z dějin ukrajinské kultury.
Umění — Divadlo — Hudba / Danuše
Kšicová. — Brno : Masarykova univerzita,
2014. — 266 s.**

На міжнародній науковій конференції, присвяченій 15-літтю кафедри україністики філософського факультету Університету Т. Масарика у Брно (Чеська Республіка), яка відбувалася у травні 2015 р., було презентоване нове видання з історії української культури. Авторкою підручника «До історії української культури. Мистецтво — театр — музика» є доктор мистецтвознавства, професор кафедри славістики Дануша Кшіцова. Поява подібного підручника є великим позитивом у реаліях дуже скромної промоції самою Україною національної культури і мистецтва в Чеській Республіці. Другим позитивом появи цього видання є цікавий для українців погляд з-поза меж України, погляд очима іноземця, який дає можливість зрозуміти, які питання належить актуалізувати в контексті міжнародної співпраці. Підручник призначений, насамперед, для студентів відділу славістики загалом, та україністики, зокрема. Головне завдання авторки — познайомити студентів із явищами та творами українського мистецтва у таких різних його видах як архітектура, живопис, музика чи театр. Звичайно, рецензоване видання обмежене форматом тих загальних завдань, які лежать у площині широкого, але ескізного огляду здобутків української культури за період від Київської Русі до ХХ століття.

Книга тематично поділена на п'ять частин, найбільшою із яких є частина, присвячена культурі і образотворчому мистецтву. У вступному розділі авторка подає інформацію про Україну як державу, довідкову географічну інформацію, знайомить з такими атрибутами державності як символіка, мова, етнічний склад населення. Зважаючи на аудиторію користувачів, авторка цілком слушно починає із цього вступу про сучасну Україну.

Єдиним, децю сумнівним підрозділом цієї частини, є підрозділ про етнічні групи та національності. Тут авторка розпочинає огляд із карпатських русинів, власне мешканців Закарпаття, які дійсно вирізняються мовою і звичаями, підтримують свою культурну самобутність, але в масштабах України не можуть вважатися якимось окремим етносом. Як більшість мешканців зони пограниччя, зони культурних стиків, закарпатські русини створили самобутню локальну ідентичність, яка має чимало спільного із чеською культурою в силу історичних обставин (с. 14). Але в масштабах України, тим більше у сфері мистецтва русини цілком «вписані» в загальноукраїнський культурний контекст.

Окрім русинів, на думку авторки, до етнічних груп в давній Україні можна віднести козаків. Взагалі, розуміння суті і організації козацтва в книзі Д. Кшицо-

вої дуже спрощене (с. 15), більше того — запроваджене російськими царями в XIX ст. «казачество» має дуже мало спільного із козацтвом Запорізької Січі XVI—XVII ст., лише кубанські козаки — дійсно в більшості нащадки українських козаків. Всі решта «казачі полки» імперії можуть вважатися не більш, ніж бутафорним наслідуванням війська Запорізького. Нарешті, третя група, яку авторка презентує як дуже важливу в контексті української культури — це «волинські чехи», мігранти, що заселяли українську Волинь після 1867 року. Можна зрозуміти бажання показати чеському читачеві пряму чеську присутність в історії й культурі України (с. 16). Але це варто було зробити на справді чудових художніх прикладах діяльності видатних чеських митців чи відгуку та рецепції їхніх творів в Україні. Взяти хоча б два приклади, про які не згадано у книзі: значення творчості чеха Яна Матейка як для польської, так і для української пізньоромантичної течії малярства, або вплив на становлення українського композитора Михайла Вербицького чеських вчителів, які в XIX ст. працювали в Перемишлі, і чеської музичної культури зокрема.

Аналізуючи найбільший за обсягом розділ про мистецтво, варто зупинитися на деяких особливостях тексту цього розділу. Після короткого огляду пам'яток культури на українських землях від епохи палеоліту до християнізації авторка переходить до епохи Середньовіччя, з якої й починає історію власне українського мистецтва. Значною мірою до явищ української культури Д. Кшіцова залучила етнографічно-фольклорний пласт, досить сумнівний, коли йдеться

про X—XI століття. Описуючи архітектуру давньоруської доби, авторка більше уваги приділяє історичному контексту, аніж суто мистецьким особливостям. Так, в аналізі архітектури та оздоблення Софії Київської головну увагу приділено сюжету про скоморохів (с. 35), безперечно самотньому, але не такому важливому й мистецьки довершеному, як мозаїки апсиди чи настінні фрески внутрішнього простору нав.

Натомість, корисною для чеських читачів буде інформація про техніку та іконографічні особливості іконопису XII—XIII століть. Авторка наводить основні типи Богородичних ікон, пояснює їх особливості, подає найвідоміші приклади, до яких долучає й інші, наявні в Чехії, зразки іконопису візантійського кола. Наприклад, відому святиню, паладіум Брна — ікону Богородиці Святогомської (т. зв. «Чорна Мадонна») та інші ікони зі збірки Моравської галереї (с. 45). Твори ці, безперечно, цікаві для дослідників, мають досить опосередкований стосунок до українського мистецтва. Подальший підбір ілюстративного ряду позбавлений чіткої системи, адже далі згадуються ікони XVII—XVIII ст., твори і професійного, і народного малярства. Також авторка перелічує деякі типи ікон (зображень Богородиці і Христа, святих), які дають приблизне уявлення про зміст сакрального мистецтва в його «візантійській редакції».

У підрозділі, присвяченому культурі й мистецтву Галицько-Волинського князівства, згадано багато важливих пам'яток (оборонну архітектуру, фрескове малярство XIV—XVI ст., іконопис). Але також наявні певні сумнівні приклади — пам'ятки скульптури з російських територій (Ростов, Кострома), натомість не згадані роботи галицьких майстрів у Юрєві-Польському. Також трапляються помилки у назвах окремих творів, наприклад св. Миколая Чудотворця названо «Єпископ Чудотворець» (с. 60), з чого не цілком зрозуміло є агіографія цього святого.

Позитивною характеристикою підручника є короткі, але інформативні історичні коментарі, що передують власне описам мистецьких пам'яток. Так читач отримує інформацію про контекст, що є досить важливим для розуміння мистецьких явищ. Крім того, авторка прагне показати українське мистецтво у зв'язку з європейськими тенденціями, у зіставленні із процесами, які відбувалися в Російській імперії тощо. Не характерними для української історіографії, але виправданими у підручнику є пояснення щодо процесів

відновлення української державності, діяльності УГКЦ тощо. Водночас, авторка довільно «оперує» творами на одну тему, але з цілком різних хронологічних та стилістичних періодів: наприклад, ілюстрацією доби Б. Хмельницького є фото пам'ятника гетьману авторства М. Микешина 1888 р. (с. 69), який аж ніяк не може сприйматися взірцем бароко. Таких релятивних відсилань у підручнику не бракує.

Стосовно мистецтва XVII—XVIII ст., коли твори перестали бути анонімними, авторка перелічує чимало імен архітекторів, митців, як українців, так і іноземців, що працювали на території України. Водночас, поза масивом цих імен майже нерозкритими залишаються саме мистецькі явища, характерні національні особливості стилістики ренесансу чи бароко.

Самобутній етнічний характер українського мистецтва авторка пропонує розглядати через призму народного мистецтва й архітектури. Незрозуміло лише, чому цей розділ несподівано «вклинюється» поміж добою бароко і класицизму, мабуть, лише з уваги на датування більшості дерев'яних церков? Та й явища народного мистецтва у підручнику «З історії української культури» репрезентовані переважно західними теренами України, етнічними групами гуцулів, лемків та бойків, та, особливо, пам'ятками з теренів Закарпаття, що деякий час входило до складу Чехословаччини.

У наступній частині підручника, присвяченій українській культурі XIX—XX ст., акцентується на зв'язках і впливах українського та російського мистецтва. Авторка відзначає діяльність українських художників у Петербурзі й Москві (В. Боровиковський, І. Мартос, Т. Шевченко, М. Ге, І. Рєпін та ін.). Загалом, частина, присвячена мистецтву Галичини кінця XIX ст., про явам української сецесії та явищам модернізму в мистецтві пер. пол. XX ст., опрацьована чи не найбільш фахово. Зі зрозумілих причин, тут яскраво наświetлені взаємозв'язки українського художнього середовища з європейськими осередками, серед яких чеські відігравали важливу роль. Цей аспект Д. Кшцідова розкриває у підрозділі «Українська освіта і мистецтво у міжвоєнній Чехословаччині». Дійсно, це досить важлива частина підручника, яка аналізує тему контактів і взаємовпливів в наших культурах. Саме ця частина, доповнена маловідомими ілюстраціями С. Гординського, П. Ковжуна, Я. Музики з чеських збірок, може бути цікавою українським і чеським читачам. Інший, мало артикульований в українських дослідженнях аспект — творчість

єврейських митців — вихідців із України, їх місце у світовому мистецькому процесі XX століття.

Рецензований підручник доповнений хронологічними таблицями з історії України, значною підбіркою чорнобілих та кольорових ілюстрацій і переліком літератури. Можна зауважити, що підбірка ілюстрацій та літератури характеризується деякою різноплановістю творів та джерел. Серед справді вартісних творів опиняються випадкові, які жодним чином не доповнюють загальну картину українського мистецтва в його хронологічній тяглоті. Трапляються й твори, які мало пов'язані з українським мистецтвом як таким, а є творами лише наближеного художнього кола. Подібна ситуація з переліком джерел, в якому з важливих серйозних джерел — лише кілька сучасних академічних українських видань останніх років, не використана «Історія українського мистецтва» у 6-ти т. (1969—1970-ті рр.) чи новіша «Історія українського мистецтва» у 5-ти т. (Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського НАН України, 2008—2011 рр.), у якій переосмислені деякі положення старої радянської історіографії. Варто зауважити, що підручник був би значно інформативнішим для читача, якби містив посилання на джерела до кожного з розділів, а не загальну бібліографію в кінці. Особливо для студентів важливо було б подати перелік основної і додаткової літератури до кожного з текстових блоків. Це б дало змогу безболісно вилучити з бібліографії випадкові чи нерелевантні джерела. В окремих частинах рецензований підручник «З історії української культури. Мистецтво — театр — музика» нагадує про певний дискурс щодо української культури через призму російських джерел. Напевно, в цьому не стільки провина авторки, але й провина української академічної спільноти, яка мала б динамічніше пропагувати нові дослідження з історії українського мистецтва на Заході, зокрема — в Чеській Республіці.

Попри всі висловлені зауваження, відзначимо, що рецензований підручник є вагомим новим кроком вперед у ділянці чеської україністики, який засвідчує поступове звільнення від погляду на Україну лише в межах пост-імперського дискурсу. Сподіваємося, що підготовлений проф. Д. Кшцідовою підручник з історії української культури буде важливим доповненням до лектури не лише студентів відділу україністики Університету Т. Масарика у Брно, але й для ширшого кола чеських читачів, зацікавлених українською культурою і мистецтвом.